

Tussen onderzoek en herinnering: de parallelle maatschappelijke geschiedenissen van Yad Vashem en het NIOD.

Volledige tekst van de lezing van Martijn Eickhoff, uitgesproken op 15-05-2024 tijdens de bijeenkomst 'Herdenken = niet vergeten' van Stichting Vrienden van Yad Vashem

Geachte aanwezigen.

Over het thema van vandaag 'Herdenken = niet vergeten', valt veel te zeggen.¹ Herinneren - de kern van herdenken - is een actie en gaat tegelijkertijd gepaard met bewuste dan wel onbewuste selectie en dus ook met negeren of vergeten. Herdenken is ook een collectief proces en levert een belangrijke bijdrage aan de vorming van nationale en andere identiteiten. Het bepaalt hoe we ons verleden, en de rol van conflicten daarin, en onszelf begrijpen. Dat leidt vaak weer tot strijd over wat te herdenken en wat niet. Historici, antropologen, sociologen en psychologen hebben daar kasten vol over geschreven. Herdenken is dus nooit neutraal, maar dat inzicht doet niet af aan het belang ervan, zeker als het over de Holocaust gaat, een ongekende en in detail geplande massamoord, die de Nazi's pleegden op de Joden die leefden in de door hen gecontroleerde gebieden.

Al tijdens en zelfs voor de Tweede Wereldoorlog bestond het inzicht dat het belangrijk was de jodenvervolging te kunnen herinneren. Waar de daders vaak alles op alles zetten om de sporen van hun misdaad uit te wissen, deden anderen er alles aan om het vergeten tegen te gaan. Bijvoorbeeld in het getto van Warschau. Onder leiding van de Joodse historicus Emanuel Ringelblum verzamelde een groep mensen die daar waren opgesloten documenten. Het materiaal begroeven ze in het getto. Na de oorlog werd een deel teruggevonden en dat wordt tegenwoordig bewaard in het Jewish Historical Institute in Warschau.

Dit Poolse initiatief stond niet op zichzelf: op diverse plaatsen werden instituties bedacht om de herinnering aan vervolging en moord vast te leggen. In 1943 werd in Grenoble het latere CDJC (Centre de Documentation Juive Contemporaine) opgericht. Rond deze tijd werden in Nederland (en Londen) de eerste ideeën voor het NIOD verwoord. Ook over het oprichten van Yad Vashem werd al in 1942 gesproken. Andere instituten waren al voor de oorlog opgericht, zoals het Yiddish Scientific Institute (YIVO) in Vilnius in 1925, en de Wiener Library, die in haar eerste vorm ontstond in 1933 in Amsterdam.

¹ Met dank aan Paul Bakkum, Hinke Piersma, Eveline Buchheim en Peter Romijn

De uitnodiging om hier vandaag op 15 mei 2024 als directeur van het NIOD Instituut voor Oorlog-, Holocaust- en Genocidestudies te spreken, kwam in juni vorig jaar van de Stichting Vrienden van Yad Vashem Nederland die zich ten doel stelt vanuit Nederland het werk van Yad Vashem Jeruzalem te bevorderen en te ondersteunen. Ik heb haar graag aangenomen, vanwege de samenwerking tussen NIOD en Yad Vashem, die al zo lang bestaat. Ik zal in deze voordracht de functies en rollen van Yad Vashem en NIOD naast elkaar leggen, vanuit een historisch perspectief en de verschillende nationale/politieke contexten.

Maar ik zal ook iets zeggen over de huidige oorlogsomstandigheden, en politieke en maatschappelijke spanningen, die ook ons werk op het NIOD tot in de kern raken. Voor de duidelijkheid, ook nu zou ik de uitnodiging hier te spreken aangenomen hebben - gezien het belang dat we hechten aan verbinding.

Maar ongemakkelijk is het wel. Allereerst is het vandaag, zoals u weet, Nakba-dag, en die herdenkt de verdrijving in 1948 van een deel van het Palestijnse volk. *Nakba* is het Arabische woord voor catastrofe. De Palestijnen herdenken op deze dag dat toen de staat Israël werd gesticht, minstens 600.000 Palestijnen werden verdreven of op de vlucht sloegen. Deze gebeurtenis wordt herinnerd, of juist op afstand gezet. Het is ook object van historisch onderzoek, waarbij het de opgave is het te bestuderen en interpreteren in de context van de langere termijn en op basis van multi-perspectiviteit. Het gaat dan om het in samenhang in ogenschouw nemen van het koloniale karakter van het Britse-mandaatgebied en de dynamiek van het daarbij behorende geweld, de oprichting van de staat Israël, de Holocaust en de Nakba. Als we naar die lange termijn kijken zien we voorbeeld hoe het zionistisch ideaal al voor de Holocaust radicaal botste met de rechten van de Palestijnse bevolking.²

En dan is er de oorlog in Gaza, begonnen na de gruwelijke aanval van Hamas van 7 oktober, waarbij ongeveer 1.200 doden vielen en ongeveer 200 mensen werden gegijzeld. Bij het militaire geweld in Gaza vallen nu buiten proportie veel burgerslachtoffers en dat heeft er toegeleid dat het Internationale Gerechtshof een gefundeerde genocide waarschuwing heeft afgegeven. Deze situatie leidt in Nederland tot polarisatie, die een open analyse van alle vormen van geweld - de kern van de missie van het NIOD - bemoeilijkt. Die missie vraagt namelijk om grote zorgvuldigheid, in analyse en woordkeuze, zowel als het gaat om het benoemen van geweld als van zionisme en anti-semitisme.

² Hierbij ben ik geïnspireerd door: Bashir Bashir en Amos Goldberg, *The Holocaust and the Nakba: A New Grammar of Trauma and History* (New York 2019); Caroline Elkins, *Legacy of Violence: A History of the British Empire* (Londen 2022).

Maar, als het gaat om de maatschappelijke en wetenschappelijke positionering van het NIOD, is er meer aan de hand.

Zo sterft de directe-getuige-generatie van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust langzaam maar zeker uit - wat het belang van een zorgvuldige herinneringspolitiek alleen maar vergroot. Tegelijkertijd verandert de bevolkingssamenstelling van Nederland, waardoor de connectie met de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting niet voor iedereen even vanzelfsprekend is, en alternatieve morele ijkpunten opkomen, bijvoorbeeld in samenhang met kolonialisme en slavernij.

Dit alles heeft vergaande implicaties, waar ik later op terugkom. Maar eerst terug naar 1945. Op verschillende plekken in de wereld leefde het besef dat er een immense opgave lag, voorbouwend op de eerste initiatieven van tijdens de oorlog, om de Holocaust in al zijn facetten vast te leggen. In 1953 werd hiertoe in Israël door de Knesset het instituut Yad Vashem opgericht. Yad Vashem is nu een monument en museum ter herinnering aan de miljoenen Joodse slachtoffers van de Holocaust. Bovendien is het al decennia lang een onderzoekscentrum dat studie verricht naar zowel de oorzaken als de gevolgen van de Jodenvervolging in Europa voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Het NIOD is eerder dan Yad Vashem opgericht, en wel op 8 mei 1945, als Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie (vanaf 1 oktober 45 het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie) en had een specifiek doel: historische documentatie te verzamelen en met onafhankelijk onderzoek de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Nederland en zijn koloniën in kaart te brengen. Voor Loe de Jong, die in oktober 1945 werd benoemd tot directeur, was het werk van Alfred Wiener een belangrijke inspiratiebron. Wiener was een Duitse Jood die al in 1928 begon met het verzamelen van documentatie over het nationaal-socialisme en de vervolging van Joden. Hij had vervolgens na zijn vlucht naar Amsterdam in 1934, samen met David Cohen, het Jewish Central Information Office opgericht. In 1939, na de zogenaamde Kristallnacht, verplaatste hij het kantoor naar Londen.³ Loe de Jong slaagde in mei 1940 in naar Londen te vluchten, waar hij verslaggever en later directeur van Radio Oranje werd. Hij had goede contacten met Wiener en het informatiebureau. Documentatie, wetenschappelijk

³ Daar bleek de uitgebreide en gedetailleerde collectie al snel van grote betekenis voor de diverse Britse overheidsinstanties, die over weinig achtergrondinformatie bleken te beschikken over nazileiders en nazi-instellingen, zie: Ben Barkow, *Alfred Wiener and the Making of the Holocaust Library* (Londen 1997) 37.

onderzoek en de actualiteit waren daar intrinsiek met elkaar verbonden. Conny Kristel, die in 1998 promoveerde op de eerste naoorlogse geschiedschrijving over de jodenvervolgung constateerde in haar proefschrift dat de Wiener Library een belangrijke voorbode is geweest van de contemporaine geschiedschrijving, als een volwaardig genre.⁴ (voordien lieten historici het recente verleden vaak links liggen).

Het nadenken over een vergelijkbaar instituut in Nederland was tijdens de bezettingsjaren begonnen. De historicus N.W. Postumus, dacht, zo blijkt uit zijn 'Memorie betreffende de organisatie van het oorlogsdokumentatiewerk' (1943) aan een instituut met de dubbelrol van archief en museum.⁵ Het doel was duidelijk opvoedkundig: het werk moest bijdragen aan 'de karaktervorming van ons volk'. Op het ministerie was men het daarmee eens. Topambtenaar Van der Haagen schreef in 1945 dat het instituut 'een plicht jegens onze geschiedenis was': het ging er om het verhaal van 'de martelaren van onze vrijheid, doch ook het lot van de tallozen die door den Bezetter zijn weggevoerd' zo goed mogelijk vast te leggen.⁶

De eerste ideeën voor de oprichting van Yad Vashem stammen uit 1942. In 1945 werd vervolgens in Londen een *provisional board* aangesteld, en in 1946 werden er kantoren in Jeruzalem en Tel Aviv geopend. Vanaf 1947 werd er naar gestreefd de Holocaust te documenteren, en zo het onderzoek, maar ook de herinnering, te faciliteren. Zo schreef Zerah Warhaftig (rabbijn, advocaat, politicus en ondertekenaar van de Israelische onafhankelijkheidsverklaring) in 1947: 'The idea of setting up the national archives of Holocaust history is a central point in the plan of a national commemoration project'.⁷ Dat was op dat moment makkelijker gezegd dan gedaan: het merendeel van de bronnen bevond zich in Europa en er was weinig geld beschikbaar.

Maar er waren ook concurrerende instellingen, bijvoorbeeld het al eerder genoemde CDJC (Centre de Documentation Juive Contemporaine) in Parijs. Dat was een archief opgericht om de jodenvervolgung te documenteren als basis voor rechtspleging (nu bekend als Memorial de la Shoah in Parijs). De initiatiefnemer, Isaac Schneersohn, wilde van Parijs het centrum maken voor de herinnering aan de Holocaust, maar dat stuitte op verzet vanuit zionistische kring. Uiteindelijk stemde Schneersohn in 1953 in met een verdeling van de

⁴ Conny Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht. Abel Herzberg, Jacques Presser en Lou de Jong over de Jodenvervolgung* (Amsterdam 1998) 11.

⁵ Jaap Cohen, *Het bewaren van de oorlog; De roerige beginperiode van het Rijksinstituut voor Oorlogdocumentatie* (Amsterdam 2007) 16.

⁶ *Ibidem*, 21.

⁷ Boaz Cohen, 'The difficulties of creating a Holocaust archive: Yad Vashem and Israel Kastner 1947-1948', *Jewish culture and history* 15:3 (2014) 173-187, aldaar 175.

verantwoordelijkheden met Yad Vashem, dat ook hij erkende als het herdenkingscentrum van de Holocaust in Israël.⁸

Aanvankelijk was er ook concurrentie in Israël zelf. Na de Arabisch-Israëlische oorlog van 1948 waren er twee herinneringsinstituten opgericht, die verschillende ideologische richtingen binnen de samenleving (socialistische en orthodoxe zionisten) vertegenwoordigen.⁹ Het Knesset-besluit over de officiële oprichting van Yad Vashem uit 1953 maakte een einde aan deze situatie. Het verzamelen van documentatie en het doen van onderzoek had aanvankelijk de prioriteit. Voor Ben Zion-Dinur, de eerste directeur, was het duidelijk dat daar het zwaartepunt lag. Dat Israël het centrum hiervan moest zijn, stond, beschouwd vanuit zionistisch perspectief, tegelijkertijd niet ter discussie. Zo meende hij dat het Parijse Centre de Documentation Juive Contemporaine een filiaal moest zijn van Yad Vashem. Het bleek al snel lastig om zowel een onderzoekscentrum te zijn, dit vroeg om wetenschappelijke onafhankelijkheid, als een centrum voor nationale herdenking, waarbij een relatie met de staat voor de hand lag.¹⁰ De interne verschillen van mening over hoe onderzoek te verenigen met een nationale herdenking, kwamen, zo blijkt uit het onderzoek van Conny Kristel¹¹, duidelijk aan de oppervlakte bij internationale bijeenkomsten.

In 1958, onder andere naar aanleiding van interne kritiek, besloot de leiding van Yad Vashem meer aandacht te besteden aan de herinnering aan de Holocaust.¹² Dit viel min of meer samen met de benoeming van Jozeph Melkman (toen al Michman) tot algemeen directeur van Yad Vashem in 1957. Michman, geboren in Amsterdam in 1914 was docent klassieke talen en promoveerde in 1951 aan de UvA. Hij werd gedeporteerd naar Bergen-Belsen en overleefde de Holocaust. Hij was een actief als journalist en publicist, o.a. hoofdredacteur van het Nieuw Israëlisch Weekblad. In 1957 emigreerde hij naar Israël.

⁸ Georges Bensoussan, 'The Jewish Documentation Center (CDJC) and Holocaust Research in France, 1945-1970', in David Bankier, Dan Michman eds., *Holocaust Historiography in Context: Emergence, Challenges, Polemics and Achievements* (Jerusalem 2008) 245-254, aldaar 254.

⁹ Zvi Bernhardt, 'Yad Vashem and Holocaust Victim's Search for Family', Henning Borggräfe, Christian Höschler en Isabel Panek eds., *Tracing and Documenting Nazi Victims Past and Present* (Berlijn 2020) 173-182, aldaar 177; Amos Golberg, 'The 'Jewish narrative' in the Yad Vashem global Holocaust museum', *Journal of Genocide Research* 14:2 (2012) 187-213, aldaar 189.

¹⁰ Roni Stauber, 'Confronting the Jewish Response during the Holocaust: Yad Vashem - A commemorative and a Research institute in the 1950s', *Modern Judaism* 20 (2000) 277-298, aldaar, 277-278.

¹¹ Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 15.

¹² Orna Kenan, *Between memory and history; The Evolution of Israeli Historiography of the Holocaust, 1945-1961* (New York 2003) 60-61.

Loe de Jong onderhield goed contact met Melkman. Melkman had voor zijn vertrek naar Jeruzalem ter inspiratie wat tijd doorgebracht op het Rijksinstituut. In 1957 schreef hij Loe de Jong:

'Zoals je ziet ben ik in Jeruzalem aangekomen en heb ik mijn functie bij Yad Vashem reeds aanvaard. Bij het begin van mijn werkzaamheden wil ik van deze plaats je nogmaals hartelijk danken voor de vele informatie en grondige voorlichting, die ik op het Instituut ontvangen heb en ik verzoek je deze dank ook aan je medewerkers over te brengen. Op de jachtige dagen vlak voor mijn vertrek kon ik tot mijn spijt niet persoonlijk afscheid komen nemen maar ik hoop van hieruit nog regelmatig in contact met het Instituut te blijven.

Ik wil bij deze gelegenheid uiting geven aan mijn bewondering voor de uitstekende organisatie en de voorbeeldige werkwijze van het Instituut. Ik heb daarvan zeer veel geleerd en ik hoop het geleerde hier in praktijk [sic!] te brengen. Natuurlijk zijn de omstandigheden hier anders en is het doel van Yad Vashem verschillend van dat van het Rijksinstituut maar dat neemt niet weg, dat naar het mij lijkt veel van jullie methoden ook hier met vrucht toegepast kunnen worden.¹³

In 1959 schreef Melkman aan de Jong dat de administratieve kant van zijn baan hem erg opslokte. Maar ook geeft hij aan dat het veranderingsproces richting herdenkingsplek op gang was gekomen. Hij schreef:

'Niet slechts dat ons instituut groot is (we hebben ongeveer 50 vaste medewerkers en een aantal losse), bovendien hebben we een dubbele taak: een populaire (zoals de organisatie van herdenkingsbijeenkomsten e.d.) en een wetenschappelijke. Verder zijn we in zoverre nog in het beginstadium, dat we nu juist beginnen aan de bouw van een complex monumenten naast ons administratief gebouw. Bovendien hebben we behalve het hoofdbureau in Jeruzalem nog een afdeling in Tel-Aviv. Hiermee heb ik nog maar een gedeelte van de gecompliceerdheid aangeduid, want zoals je begrijpt zijn hier personeelszaken, in verband met glijdende salarisschalen, loonacties en oplopen van index, veel ingewikkelder en frequenter. Ook het wetenschappelijke werk lijkt mij in zoverre gecompliceerder, dat wij te maken hebben met veel talen, veel soorten mensen en

¹³ Brief van Joseph Melkman aan Loe de Jong, juni 1957, exacte datum onleesbaar. Correspondentie-Archief NIOD.

verschillende methoden van werk. Desniettemin geloof ik, dat we langzamerhand op dreef komen.¹⁴

Documentatie bleef in deze periode cruciaal. In 1958 toonde hij grote interesse in microfiches van de collectie van het NIOD, die onder meer betrekking hadden op de rol van Duitse vervolgende instanties in de Holocaust. Zijn directoraat was van korte duur - drie jaar. Maar een nieuwe trend was duidelijk ingezet. In 1962 begon Yad Vashem met het planten van bomen om de 'rechtvaardigen onder de volkeren' te eren¹⁵: het Righteous Among the Nations project. Zo werd er in 1962 een boom geplant voor mevrouw Eelkje Lentink-de Boer uit Amsterdam.

Beschouwd vanuit de geschiedenis van het nationalisme was en is het een uniek project: veel landen eren primair de eigen nationale helden - Israël laat hiermee zien, hoezeer de eigen geschiedenis verbonden is met de Europese landen waar de Holocaust werd uitgevoerd.

Interessant zijn tegen die achtergrond de constatering van de journalist van Het Parool Sam Hamburger, die vanaf 1947 correspondent in Israël was. Hij bezocht in 1963 Yad Vashem, in het bijzonder de bibliotheek, het archief en de bomenlaan, gewijd aan hen 'die vervolgd joden hulp boden', zo ook de permanente tentoonstelling. Zonder te noemen dat het hier een gebied betrof dat voordien door Palestijnen bewoond was geweest, constateerde hij:

'Maar deze tentoonstelling is meer dan een historisch document, meer zelfs dan een vinger aan de wand van een wereld, waarin hier en daar opnieuw de rassenwaan de kop opsteekt. Ze betekent ook een verklaring, een rechtvaardiging, voor de stichting van het nieuwe Israël.'

En hij vervolgde:

'Van "Yad Vashem" zei onlangs een vooraanstaande bezoeker: "Om Israël te kunnen begrijpen moet je eerst Yad Vashem zien, en dan de Negew. Zo is het, want wie de ontwikkeling van Israël volgt, zijn worsteling met de moeilijkheden op zijn weg, zijn strijd

¹⁴ Brief van Melkman aan Loe de Jong, 17 maart 1959, Correspondentie-Archief NIOD.

¹⁵ In 1962 werden de eerste bomen geplant. Vanaf 1963 was er ook een commissie die zich boog over wie de titel rechtvaardige onder de volkeren zou krijgen, Zie: Jozeph Michman en Bert Jan Flim, The Righteous Among the Nations, Rescuers of Jews during the Holocaust (Jerusalem 2004), XXIX.'

tegen een weerbarstige natuur, zijn pogingen om primitieve immigranten een Westerse levensstijl bij te brengen, die voelt, dat de moord op de zes miljoen, ondanks alles, toch niet zonder zin is gebleven.¹⁶

Het is natuurlijk de vraag of iedereen dit zo ervoer. Voor Sam was het in ieder geval geen theoretische bespiegeling. Zijn eigen zoon Sjelomo, die hij als 8 maanden oude baby bij onderduikverleneren in veiligheid had gebracht, was ontdekt en op tweejarige leeftijd in Auschwitz vermoord.

Loe de Jong had ondertussen aan het RvO een andere invulling gegeven. Het instituut was weliswaar geen museum, maar als documentatie- en onderzoekscentrum zeer actief op het terrein van het delen van historische inzichten met een breder publiek (wat we heden ten dage kennisdisseminatie of publieksgeschiedenis noemen). De 21-delige tv-serie *De Bezetting*, uitgezonden tussen 1960 en 1965, en door Loe de Jong samengesteld en gepresenteerd, was baanbrekend. Via deze tv-serie, waarin getuigenverhalen en archiefbeelden elkaar afwisselen, wist hij grote maatschappelijke aandacht voor de bezettingsgeschiedenis van Nederland en de jodenvervolging te genereren. Zoals bekend, was dit exemplarische en opvoedkundige geschiedschrijving, waarin de morele kaders goed en fout leidend waren. De opdracht geformuleerd aan het eind van de bezetting, waarmee ik deze lezing begon, werd zo, gebruikmakend van het toen nieuwe medium televisie, zeer succesvol uitgevoerd.

Politieke ontwikkelingen worden in de samenwerking RvO en Yad Vashem nooit expliciet genoemd. Dat verandert in 1968 - na afloop van de Zesdaagse Oorlog van 1967, waarna de Gazastrook, de Sinaï, de Westelijke Jordaanoever en de Hoogten van Golan bezette - rond de voorbereiding van een conferentie die niet zonder reden 'Jewish Resistance during the Holocaust' werd genoemd. Tijdens de conferentie spreekt De Jong - historisch gefundeerde - steun uit voor Israël:

'Far be it from us, your guest from overseas, to try to suggest how the difficulties arising from Israel's location in the Middle East and from the war that was imposed on you in June 1967; can be overcome. I hope however, that I speak in the name of those foreign guests and I can certainly speak in the name of the people of the Netherlands when I express the firm conviction that such trials and tribulations as the future may hold will be faced by you in a

¹⁶ Sam Hamburger, 'Israël gedenkt zijn doden in "Yad Vashem"', *Het Parool* (04-05-1963) geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010837619:mpeg21:p021>.

spirit of wise restraint and unflinching determination. In this, the victims of the Holocaust and first among them all the fighters of the Warsaw Ghetto and the Jewish members of all resistance groups during the years of nazi domination will form an invisible spiritual guard for the defense of your country.’¹⁷

Ondertussen zijn we 57 jaar verder. In een veranderende wereld zijn de functies en missies van Yad Vashem en NIOD verder uitgekristalliseerd. Het belangrijkste onderscheid is wel dat het NIOD primair een onderzoeksinstelling is, en dat het instituut geen officiële educatie- of herdenkingsdoelstelling heeft. Vanaf de jaren ‘90 van de vorige eeuw heeft het NIOD zijn onderzoeksterrein bovendien sterk verbreed; het bestrijkt nu vanuit een mondiaal perspectief oorlogen, massaal geweld en genocides. Het instituut is sinds 1997 geen regeringsinstelling, maar valt voor bestuur en beheer onder de KNAW. De wetenschappelijke autonomie staat voorop, al wordt het NIOD soms bekritiseerd vanwege het maatschappelijke en politieke opdrachtonderzoek dat het verricht. Overigens heeft dit opdrachtonderzoek de staat in een aantal gevallen niet gespaard, juist als het ging om casussen van extreem massaal geweld en genocide (Indonesië, Bosnië).

Yad Vashem kan op een ander soort kritiek rekenen, die mede wordt veroorzaakt door de bredere combinatie van activiteiten (documentatie, onderzoek, museum/monument, educatie), en de rol die de instelling op basis daarvan speelt bij diplomatieke en politieke ontvangsten en dus als constituerend onderdeel van het staatsraison van Israël.¹⁸ In het huidige tijdsgewricht, in het bijzonder door de oorlog in Gaza, is de politieke instrumentalisering van de Holocaust, in en buiten Israel, een uiterst gevoelig onderwerp, en ligt die functie van Yad Vashem onder een vergrootglas.

En dat geldt ook voor het NIOD. Het gegeven dat WOII lang **het** morele ijkpunt was voor de Nederlandse natie, maakt dat van het NIOD op zijn werkterrein moreel leiderschap wordt verwacht - een verwachting die ons als wetenschappers noopt tot grote terughoudendheid. De verbanden die De Jong en ook Hamburger legden, tussen de Holocaust en het huidige Israel, zijn voor de jongere generaties in Nederland minder vanzelfsprekend geworden - een belangrijke verschuiving die om nader onderzoek vraagt. Het NIOD spreekt tegen deze achtergrond niet met één stem, terwijl onze onderzoekers op grond van hun expertise

¹⁷ Loe de Jong, ‘Greetings by Prof. Louis de Jong Director, War Documentation Institute, Amsterdam’, in Moshme Kohn ed., *Jewish Resistance during the Holocaust; Proceedings of the Conference on Manifestations of Jewish Resistance* (Jerusalem 1971) 19-20.

¹⁸ Amos Goldberg, ‘The ‘Jewish narrative’ in the Yad Vashem global Holocaust museum’, *Journal of Genocide Research* 14:2 (2012) 187-213, aldaar; 203-204; Cohen, ‘The difficulties of creating a Holocaust archive’, 183.

deelnemen aan het maatschappelijke debat. Zo krijgt de vanuit wetenschappelijk perspectief onmisbare multiperspectiviteit de ruimte, en ontwikkelen we een beter begrip van de daarbij behorende uiteenlopende morele ijkpunten. Doordat het NIOD zich primair richt op kennisvorming, moet het mogelijk zijn in een politieke context onze onafhankelijkheid te handhaven, ook als we de geschiedenissen onderzoeken van partijen die met elkaar in conflict zijn (of waren), en dat alles ongeacht een eventuele Nederlandse betrokkenheid.

In de relatie tussen Yad Vashem en NIOD is momenteel de European Holocaust Research Infrastructure (EHRI) van cruciaal belang.¹⁹ Dit samenwerkingsverband is in 2010 opgericht en zowel het NIOD als Yad Vashem stonden aan de basis en hebben sindsdien hieraan op grond van het gedeelde historisch belang intensief samengewerkt (hier noem ik graag de belangrijke rol van Haim Gertner en Conny Kristel). EHRI zorgt ervoor dat de Holocaust internationaal onderzocht, herdacht en onderwezen wordt. De grootste uitdaging daarbij is de archivalische basis - het feit dat de bronnen en expertise versnipperd zijn over talrijke instellingen in West-en Oost Europa. EHRI wordt momenteel ondersteund door 25 partners uit Europa, de Verenigde Staten en Israël. EHRI was lang een door de EU gefinancierd programma, maar wordt volgend jaar een onafhankelijk rechtspersoon, die zetelt in Amsterdam, bij het NIOD. En dit is een gebeurtenis waarmee Europa, na 80 jaar eindelijk/toch, een centraal Holocaust instituut verwerft.

Bij het NIOD zijn we Yad Vashem vooral dankbaar voor de steun en inspirerende samenwerking binnen de kaders van EHRI, waarmee we met betrekking tot de Holocaust in Europa een belangrijke nieuwe fase ingaan op het terrein van documenteren, onderzoek, herinnering en educatie. Juist nu, in het huidige tijdsgewricht, is dat van cruciaal belang. Tegelijkertijd zijn er, zoals ik al constateerde in mijn betoog n.a.v de Nakba-dag, bredere onderzoeks- en herinneringskaders nodig. Dit voorkomt een instrumentalisering van de Holocaust en biedt een tegenwicht aan polarisatie en absolute standpunten waardoor de kans op dialoog verdwijnt.

Hartelijk dank voor uw aandacht.

¹⁹ Zie: <https://www.ehri-project.eu>